

Dit zijn dingen die ik onmogelijk kan uitleggen aan Moorland. Als ik er woorden voor had – en die heb ik niet – zou hij ze trouwens irrelevant vinden in verband met de aard van zijn onderzoek.

Over Dee valt er aan hem niets meer te melden. Ik kan nu ook deze aantekeningen in de open haard gooien, een rookoffer ten afscheid. (Haasse, *Sleuteloog*, p. 189-190; vertgedrukte woorden door M.V.)

De ik-figuur van *Oeroeg* wilde *het beeld vastleggen*, hij heeft een bewijs van zijn afkomst en zijn jeugd in Nederlands-Indië op papier nodig, omdat dat anders niet meer voor hem lijkt te hebben bestaan. Hij zoekt dringend naar een houvast in zijn volwassen leven, dat beroofd is van zijn afkomst, en naar een plek in de wereld waar hij weer wortel zou kunnen schieten. Nederland is voor hem een vreemd land, maar tegelijkertijd moet hij bekennen dat hij ook niet meer zo in Indonesië thuis hoort, zoals hij er ooit thuisgehoord heeft. Dat zorgt natuurlijk voor een identiteitscrisis. De ik-figuur komt er zelfs voor uit dat hij *Oeroeg* (die voor hem het land waar hij geboren is verpersoonlijkt) nooit meer zal ontmoeten. Indonesië heeft voor de ik-figuur van *Oeroeg* afgedaan. Met de laatste zin van het boek spreekt de ik-figuur (en door hem de schrijfster zelf) de hoop uit dat er misschien in de toekomst een mogelijkheid zal komen tot verzoening met het land van zijn (haar) herkomst.

Daartegenover kan Herma uit *Sleuteloog* deze open vraag al beantwoorden. Zij is zich ervan bewust dat haar afkomst ondanks alle wedijver, afgunst, onbegrip, grieven, alle meningsverschillen en tegenstellingen niet te ontkennen valt. Zelfs heeft ze geen tastbare bewijzen van haar Indische verleden nodig, ze is zeker van de band die tussen haar en het land (haar vriendin) altijd heeft bestaan. Nu ze verlost is van alle onzekerheden, kijkt ze vol optimisme en met zelfbewustheid haar toekomst tegemoet.

In de twee geciteerde passages komen dezelfde, voor de overzichtelijkheid vet gedrukte, woorden voor. Deze woorden worden echter op heel verschillende manieren gebruikt en wijzen duidelijk op het veranderde inzicht van de ik-figuur (een waarschijnlijk ook van de schrijfster zelf). In het feit dat de slotpassages van de twee boeken zo op elkaar lijken (dat er zelfs dezelfde woorden worden gebruikt) zie ik als een van de sterkste argumenten voor het feit dat Haasse niet alleen een andere Indische roman heeft geschreven, maar ook aan een soort bewerking, variant van *Oeroeg* dacht toen ze na jaren aan *Sleuteloog* begon.

Nu wil ik mijn aandacht richten op die vetgedrukte woorden:

– **rook**

De ik-figuur van *Oeroeg* vergelijkt de herinneringen aan eigen jeugd met rook en laat op deze manier de lezer zijn onzekerheid zien. Zijn eigen verleden en

afkomst lijken hem niets meer dan een vage mist. Daarom zet hij het verhaal van zijn jeugd ook op papier: om zichzelf ervan te verzekeren dat dat alles ooit werkelijk is gebeurd.

Herma, in *Sleuteloog*, heeft echter al haar rust gevonden en hoeft geen bewijzen op papier in handen te hebben. Door het proces van het opschrijven van haar herinneringen is ze tot het helende effect gekomen en heeft ze haar eigen geheugen opgeschoond. Nu haar doel bereikt is, kan ze haar aantekeningen verbranden en daarmee het laatste offer brengen aan haar vriendschap (en tevens ook aan haar land van herkomst).

– **oppervlakte**

De ik-figuur in *Oeroeg* bekent dat hij niet tot zijn vriend was doorgedrongen. Hij was een spiegel waarin de ik-figuur zag wat hij maar wilde zien. De werkelijkheid onder deze oppervlakte ontging hem absoluut. Tegelijkertijd is de ik-figuur zich ervan bewust dat hij niet eens een poging heeft gedaan zijn vriend (verpersoonlijkend het land) te begrijpen en nam derhalve genoegen met met de schijn.

Aan de andere kant is de ik-figuur in *Sleuteloog* er zeker van dat er onder de oppervlakte (alle conflicten tussen de twee vriendinnen) altijd een band tussen hen (en tevens tussen Herma en Indonesië) heeft bestaan. Een band die zo natuurlijk is dat hij zelfs geen naam hoeft te hebben, een band ontstaan door het feit dat de twee vrouwen in hetzelfde land geboren en opgegroeid zijn.

– **land van herkomst**

De ik-figuur in *Oeroeg* heeft het gevoel dat hij tegen zijn wil uit zijn land van herkomst wordt weggejaagd. Ook al erkent hij dat hij niet zo veel pogingen heeft gedaan het land zelf te begrijpen en tot het land (zijn vriend) feitelijk door te dringen, aanvaardt hij dit als een onrechtvaardige verstoting van de moederborst.

Herma daarentegen berust in *Sleuteloog* in het feit dat er voor altijd een band tussen haar en het land zal bestaan. Haar jeugd in het toenmalige Nederlands-Indië, haar traditionele 'Indische' opvoeding kan niemand haar ontnemen. Ook al komt ze misschien nooit meer terug naar het land waar ze geboren is, toch draagt ze het eigenlijk altijd in zichzelf mee. Indonesië weerspiegelt zich in haar hele leven en vooral in haar kunsthistorisch werk. En het is veelzeggend dat ze via dit werk de weg terugvindt tot haar boezemvriendin en het land zelf.

Met *Sleuteloog* lijkt de cirkel van zoeken naar verzoening met het land van herkomst bij Hella S. Haasse uiteindelijk gesloten. In *Oeroeg* stelt de schrijfster via de ik-figuur een open vraag naar de betekenis en het belang van een band met het land van herkomst, – een vraag waarop zij dan wel de ik-figuur nog geen antwoord weet. Het thema waartoe Haasse zich in haar autobiografische